

בבאור שאלות מה נשתנה, והיכן התשובה

בערב פסח תשס"ג נתפרסם בעז"ה מאמר בענין זה בקובץ משנת ירושלים, שעורר ענין ומו"מ בי מדרשא, ונתקבלו תגובות רבות. לכן מצאנו לנכון לפרסם כאן את הדברים, בתוספת מרובה של ענינים חשובים, ופנים חדשות באו לכאן. כדי שהנושא יתברר ויתלבן, בס"ד, להגדיל תורה ולהאדירה.

א

א. פסחים קט"ז א' במשנה, וכאן הבין שואל וכו' מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה וכו'. והנה רבים תמהים היכן נמצאת בהגדה של פסח התשובה לארבע הקושיות של הבין, והרי מבואר בהמשך המשנה שיש לבאר לבן לפי דעתו. והיכן שומעים הבנים תשובה על שאלות מצה, מרור, טבול והסכה. ונחוץ לברר זאת, כדי לקיים כראוי כליל הסדר את מצות והגדת לבנך ביום ההוא. ב. ויש מהמפרשים שתירצו שהתשובה נמצאת בהמשך ההגדה מצה זו שאנו אוכלים על שום מה וכו' מרור זה שאנו אוכלים על שום מה וכו', ועל שאלת ההסכה, התשובה היא בזה שאומרים בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו יצא ממצרים.

ג. ויש להבין, והלא נצטוינו לבאר את הדברים באר היטב, ונפסק בשו"ע סימן תע"ג סעיף ו' בהג"ה ויאמר בלשון שמבינים הנשים והקטנים וכו', וע"ש במ"ב ס"ק ס"ג ויקיים בזה מה שאמר הכתוב והגדת לבנך וגו'. ובכרכי יוסף שם כתב ואם יאמרו בלשון שאינם מבינים אין זה הגדה והודעה. ואם כן למה לא תקנו לענות להם על שאלותיהם תשובה ישירה וברורה. ומדוע יצטרכו להבין את התשובות מתוך הדברים, ובפרט התשובה לשאלת

ההסכה שיש להבינה מתוך מה שאומרים בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו וכו' והדברים רחוקים מלהיות כפי דעתו של בן. שהרי לא הוזכר כלל בתשובה ענין ההסכה. ועוד יש לתמוה על תירוץ זה שהרי איתא בסימן תע"ב סעיף א' ש"מ"צוה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא ישנו". ובמשנה ברורה שם ס"ק ג' "רוצה לומר לזרז לעשות הסדר כדי שלא ישנו התינוקות כשידעו שלא ישתהה הרבה עד האכילה, וממילא ישאלו מה נשתנה וישיב להם ויקיים מה שכתוב והגדת לבנך ביום ההוא". וא"כ מדוע משהים התשובות הרבה, אחרי כל אריכות ההגדה, ולא עונין להם מיד אחרי שאלתם.

וראיתי מובא שהמלבי"ם בפירושו להגש"פ נתקשה שהיה לנו לסמוך לפסקא דעבדים היינו, גם מאמר רבן גמליאל דמצה זו וכו' ומרור זה וכו' שהרי שם מבואר למה אוכלין מצה ומרור. וצ"ב.

ב

ד. וגם נשאר קשה דעל אחת מדי הקושיות, לכאורה, לא נאמרה כלל תשובה, והיא שאלת הטיבול. ויעוי' שו"ע הרב סימן תע"ג סעיף י"ד "ולמה תקנו חכמים דבר זה כדי להתמיה את התינוקות שיראו שינוי שאוכלין ירקות

ח. והנראה בזה, וכן מתבאר מדברי הראשונים שיובאו להלן, דהתשובה לארבע הקושיות נאמרת מיד בסיומם, והיא "עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה'" וכן כתב במשנה ברורה סימן תע"ב ס"ק נ' על דברי המחבר בסעיף ט"ז "מצוה לחלק קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו" וכ' המ"ב "רוצה לומר שע"ז יתעוררו לשום לב על כל השינויים ומנהגי לילה זה, וישאלו שאלות המבוארים בנוסח מה נשתנה, ובש"ס איתא כדי שלא ישנו וישאלו, וצריך לעוררם שלא ישנו עד אחר עבדים היינו וכו' שידעו ענין יציאת מצרים דעיקר המצוה היא התשובה על שאלות בנו וכמו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה וגו' ולא כמו שעושיין איזה המון שאחר אמירת מה נשתנה מניחים לילדים לילך ולישון ואינם יודעים שום תשובה על שאלתם" ומתבאר מדברי המ"ב דהתשובה על שאלתם היא ענין יציאת מצרים הנאמר בעבדים היינו.

ובשער הציון תע"ב ס"ק ב' כתב "ואפשר עוד לומר בכונת המחבר דשפיר יש למהר ולהגיע לידי מוציא מצה כדי שישאלו התינוקות למה אוכלין מצה וכשהן מסובין דוקא. ולמה אוכלין מרור וענין הטבול בחרוסת, ואע"ג דבסדר ההגדה תקנו מה נשתנה בתחלת ההגדה אין בכך כלום דעיקר השאלה והתמיהה של התינוק הוא בשעה שרואה המעשה בעיניו. וצריך עיון". הרי דהשעה צ"ל לא התייחס כלל שצריך להגיע לאמירת מצה זו וכו' משום התשובות למה נשתנה. ורק שעדיף לשאול השאלות בשעה שרואים המעשים. וראה להלן סעיף כ"ו. ט. ובעצם הרי נוסח עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה', הוא נוסח הפסוק בדברים ו' כ"א הנאמר כתשובה ל"כי ישאלך בנך מחר

לאמור מה העדות וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה". וזו התשובה הנאמרת בתורה על שאלת הבן.

וראה בשו"ע הרב סימן תע"ג סעיף י"ד, ובמשנה ברורה סימן תע"ד ס"ק נ"א שפסוק זה הוא המקור לכך "שאמירת ההגדה מצותה לאמרה דרך תשובה על שאלות ששאלוהו שנאמר כי ישאלך בנך וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו וגו'" ע"ש.

י. אלא דאם כן קשה דבעבדים היינו לא ענו לבן שום תשובה על ד' שאלותיו, ועדיין לא יודע כלום מדוע אוכלים מצה ומרור, ולמה מטבילין ומסיבין, ואיך מניחים לילדים, ועדיין אין יודעים שום תשובה על שאלותיהם.

ד

יא. והנראה לכאור בזה, דבאמת כל תקנת השאלות והתשובה, אינה כדי לענות ולהסביר מדוע עושים כך וכך, ואין עונים כלל על עצם ארבעת השינויים ששאלו, מדוע עושים כן הלילה.

והכונה בשאלות לעורר תמיהה מה נשתנה הלילה הזה, ומה יום מיומיים שרואים כמה שנויים מכל הלילות.

והתשובה על כל התמיהות היא אחת, שה' הוציאנו ממצרים מבית עבדים, ונאמרת לבן, מיד אחר גמר שאלותיו, "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' וכו' - ומטרת ד' הקושיות היא שספור יציאת מצרים יאמר בדרך שאלה ותשובה ע"י שאלות הבן שישאל מה קרה הלילה ונספר לו את ענין יציאת מצרים.

יב. ויעוין ברמב"ם פרק ד' מהלכות חמץ ומצה הלכה ג' "וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות עד שישב

להם ויאמר להם כך וכך אירע כך וכך היה" הרי מבואר בדבריו שהתשובה היא מה ארע ומה היה, והיינו ספור יציאת מצרים, ואין משיבין כלל וכלל על ארבע תמיהותיהם מדוע עושין כך ומדוע עושין כך.

וכמו שמבואר במ"ב שהובא לעיל תע"ב ס"ק ג' שהתשובה לבן הוא ענין יציאת מצרים. יג. ומדויק הלשון "מה נשתנה הלילה הזה" שבאין לשאול על הלילה מה נשתנה, וארבע הקושיות הם הדברים שבהם רואים שנשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

יד. והדברים יובנו היטב, ע"י משל לילד שבא הביתה בערבו של יום חול, ומוצא בבית שולחנות ערוכים חגיגית, מפות לבנות פרושות, ונרות דולקים על השלחן, ופונה הילד לאביו בתמיהה, ושואלו למה פרשו מפה לבנה וערכו שלחן חגיגי, ומדוע צריך היום נרות דולקים.

ועונה לו אביו, הערב מתקיימת כאן שמחת אירוסין, ומיד נחה דעתו של הבן ונתברר לו הכל, אף שלא קבל שום תשובה על השאלות שעורר, מדוע צריך שלחן ומפה ונרות, כי אינו שואל כלל מדוע באירוסין צריך נרות ושלחן ערוך וכו', וכל הפרטים שתמה עליהם, מדוע ערכו שלחן וכו' היו רק הדברים שמעוררים אותו, לראות שהערב קורה משהו שונה מהרגיל, ורוצה לדעת מה קורה, וע"י תשובת האב שהסביר לו, מה יום מיומיים, ומה קורה הלילה, קיבל את התשובה המלאה לכל תמיהותיו, כי הרי אין כוונת הבן לשאול מדוע הנוהג בעת שמחה לערוך שלחן, ולמה מקובל להדליק נרות, וכל רצונו לדעת מה שונה הערב מכל יום רגיל.

וכן בענין ארבעת הקושיות, אין מטרתם להבין את סיבת הצורך במצה מרור והסכה, ואינם באים אלא לעורר ולשאול את סיבת

שינוי הלילה מכל הלילות, כדי לספר את סיבת השינוי והיא יציאת מצרים. בדרך שאלה ותשובה.

טו. ויעוין באבודרהם וז"ל: "עבדים היינו לפרעה במצרים, זו היא התשובה לשאלת מה נשתנה, כלומר לפי שהיינו עבדים לפרעה. ועל כן אנו אוכלין מצה ומרור וכו'.

וכן ברשב"ם פסחים קט"ו ב' ד"ה פטרתן מלומר "וכיון ששאלו לנו מה נשתנה וכו' להשיב על דבריו, לפי שנשתעבדנו במצרים, אנו עושין כל הדברים האלו".

וכונתם גם כהרמב"ם, וכמבואר במשנה ברורה, דהתירוף לתמיהות הוא שיצאנו ממצרים, וממילא מיושב לבן. כל מה ששאל, מה נשתנה לילה זה. והתשובה משום שיצאנו ממצרים, ולכן עושים בלילה זה את כל הדברים שתמה עליהם, בשונה מכל לילה רגיל.

ומה שכתב אבודרהם "על כן אנו אוכלין מצה ומרור" הרי לא אמרו את הטעם למה אוכלין מצה ומרור - אלא אמרו לו שהיתה יציאת מצרים ולכן זו הסיבה שנשתנה לילה זה, ועושים בו כל הדברים המשונים ששאלת.

ה

טז. שו"ר בספר גבורות ה' למהר"ל מפראג פרק נ"ב ושם מבואר כיסוד דברנו בהבנת שאלות מה נשתנה וז"ל: "ומזגין כוס שני ומתחיל מה נשתנה ומספר כל השנויים אשר אנו עושים בלילה זה. ויש מקשים דלא מצאנו תשובה למאמר מה נשתנה, ובשביל כך פירשו דברים רחוקים מן האמת, וכל זה אינו קשיא דודאי התשובה הוא בסוף המאמר שמשיב על פסח מצה ומרור כאשר מגיע לשם, אבל עבדים היינו הוא התחלת הספור, וכן על מה שאנו מסובין משיב בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכו', ומפני

שיראה עצמו כאלו יצא ממצרים יש לעשות הסבה, שנראה שהוא בן חורין ועל הכל הוא משיב כראוי.

אמנם לכל הדברים אלו אין צריך ואין קשיא, כי מאמר מה נשתנה הוא מאמר תלמיד חכם כדאיתא פרק ערבי פסחים, קט"ז א', חכם בנו שואלו ואם לאו אשתו שואלתו וכו' ואפי' שני תלמידי חכמים שואלים זה לזה מה נשתנה וכו' נמצא כי מה נשתנה שאלת תלמיד חכם. וכך פירוש מה נשתנה הלילה וכו' ובודאי ענין אכילת מצה מורה על חירות שהוא תלמיד חכם ויודע הוא זה. וכן המרור שהוא מורה על השעבוד וההסבה על החירות, וכן כל הדברים הנזכרים במאמר מה נשתנה, אלא ששואל מה ענין זה לנו כי מה קרה לנו שעושין חרות והשעבוד ובאיזה מקום היה זה ומתוך עבדים היינו לפרעה וגו', והשתא התשובה כסדר, וכך הוא עיקר". עכ"ל מהר"ל.